

Ja umriem, ved'to je Andrásy

TEXT: OLIVER ANDRÁSY, FOTO: ARCHÍV O. A.

Ako sme so vzdialeným bratrancom hľadali svoje korene po Slovensku, píše humorista Oliver Andrásy

BANSKÁ BYSTRICA

ZACHRÁNIL ICH ANDRÁSYHO PREDOK

Pohľad na evanjelický kostol, ktorý Bystričania postavili na Lovčaniovom pozemku.

Po dlhých rokoch plánovania som konečne prešiel od slov k činom. Spolu s manželkou Dankou a so vzdialeným bratrancom z Maďarska Bálintom Basilidesom sme sa vydali po stopách mojich a jeho koreňov na Gemer.

Naša prvá zástavka bola už v Banskej Bystrici, kde sme po chvíľke blúdenia a vďaka ochotným mestským policajtom našli Lazovnú ulicu. Prečo práve Lazovnú? Pretože sa viaže na históriu našej rodiny.

Z BYSTRICE DO JELŠAVY

Keď po bitke na Bielej hore dochádzalo k prenasledovaniu evanjelikov aj v Hornom Uhorsku, v Banskej Bystrici prišli o svoj svätostánok. No a vtedy sa objavil môj osemkrát prastarý otec farár Juraj Lovčáni (Lowczani) a evanjelickej cirkvi poskytol takzvaný lovčaniovský pozemok, ktorý bol za Lazovnou bránou. Na mieste, ktoré evanjelici získali za 2 300 tolia-

rov, vybudovali nový kostol, školu i faru. A vynovený Boží dom tam stojí do dnešných dní.

Lovčaniovským koreňom sme sa nevyhli ani neskôr, keď sme smerovali do Jelšavy. Práve tam pôsobil ako evanjelický kňaz náš ďalší predok a strýko spomínaného Juraja Krištof Lovčáni. Od roku 1640 zastával aj funkciu seniora (biskupa) evanjelickej cirkvi na Gemerí. No 25. januára 1645 zomrel na mor a deň po pohrebe rovnakej pláže podľahla aj jeho manželka Barbora. V zápisnici Gemerského seniorátu zostala zmienka o tom, že bratstvo prisne nariaďuje diakonovi Conrádimu, aby sa postaral o Lovčaniho deti. Ale o ich skutočnom osude, žiaľ, nevieme nič.

K Jelšave mňa, ale najmä bratranca Bálinta Basilidesa viaže oveľa viac ako len smutný osud gemerského seniora zo sedemnásteho storočia. V našom rodokmeni sa spomína aj meno mnohonásobného jelšavského mešťanostu z rokov 1703 až 1710. Raz je písaný ako Krištof Eviar, inokedy ako Krištof

Ever, ale aj Krištof Evir. Nech berieme ktorúkoľvek podobu jeho mena, v našich končinách ide o veľmi netradičné meno, ktovie, odkiaľ pochádzal.

S YPSILONOM

Viac vieme o mene Basilides. Šľachtický titul získal istý Pavol Basilides. Šľachtický titul získal istý Pavol Basilides s manželkou, so synom a s bratmi 18. februára 1683 od panovníka Leopolda I. Habsburského. A jeden z Pavlových potomkov to dotiahol až na mešťanostu Jelšavy. Volal sa Gustáv

BÁDATEĽ

Oliver Andrásy sa vydal po stopách svojich predkov.

FOTO: EMIL VAŠKO

MEŠTANOSTA JELŠAVY
Humoristov predok Gustáv Basilides.

VZÁCNÝ PORTRÉT

Peter Madáč položil základy verejného zdravotníctva v Uhorsku.

VÝPRAVA

Členovia rodiny Basilides a Oliver s manželkou Dankou.

SLÁVNOSTNÉ KLADENIE VENCOV V GEMERSKEJ POLOME

Zľava Oliver Andrásy, Bálint Basilides a starostka obce Lillian Brondošová.

GEMERSKÁ POLOMA

DAROVAL IM ORIGINÁLY OBRAZOV Z 18. STOROČIA
Bálint Basilides, vpravo, sa portrétov svojich predkov vzdal.

Basilides a na čele mesta stál v rokoch 1892 až 1913. Bol to prastarý otec bratranca Bálinta Basilidesa, ktorý sa teraz pýši šľachtickým pôvodom.

Keďže ja som potomkom Gustávovej sestry Juliany Žofie Basilidesovej, ktorá je „iba“ ženou, podľa uhorského práva som aristokratický pôvod nezdedil. A že prečo bojujem za práva žien!

Moja prapraprastá mama Juliana Žofia sa vydala za nešľachtica Andreja Szikoru a sobášom prišla o titul pre svojich potomkov. Okrem iných detí mali dcéru Alžbetu Zuzannu, ktorá si za manžela vybrala jelšavského notára Jána Andrásyho. Treba povedať, že ten sa ako Andrásy vôbec nenarodil. Otec môjho starého otca z otcovej strany prišiel na svet ako Ján András, ale v matrike sa dá nájsť záznam, že v roku 1899 mu ministerstvo vnútra Uhorského kráľovstva odsúhlasilo zmenu priezviska na Andrási. S jotou na konci. Ten ypilon si začal písať svojvoľne, lebo na náhrobnom kameni je uvedený už ako János Andrásy.

DOSTALI ORIGINÁLY

Ale vrátim sa ešte k mešťanostovi Basilidesovi. Spájajú sa s ním minimálne dve veľmi dôležité udalosti. Po prvé, jeho dcéra Mária odišla do Budapešti, kde sa stala jednou z najznámejších uhorských alebo, ak chcete, maďarských operných speváčok. Veľmi úzko spolupracovala s takými skladateľmi, ako boli Béla Bartók a Zoltán Kodály, o čom existuje aj fotodokumentácia. Účinkovala na scénach od Londýna po Petrohrad a dodnes je v Maďarsku jej meno veľmi slávne.

Na Slovensku je to s Máriinou popularitou horšie. Aby sa to trochu zlepšilo, z iniciatívy Eleonóry Blaškovej, bibliografky Štátnej vedeckej knižnice v Košiciach, a za veľkej podpory primátora Jelšavy Milana Kolesára mesto v roku 2016 odhalilo slávnej rodáčke pamätnú tabuľu pred takzvaným európskym domom. Mal som tú česť sa spolu s časťou rodiny Basilidesovcov na tomto odhalení osobne zúčastniť.

Druhý významný moment, ktorý súvisí s menom bývalého pri-

CTÍ SI HISTÓRIU RODINY

Obraz humoristovho prastarého otca, advokáta Ferencza Hozáčzyho visí v jeho jedálni.

FOTO: ARCHIV NIMH

SLÁVNA MAĎARSKÁ DIVA

Mária Basilides na snímke s Béloom Bartókom. Vpravo jej pamätná tabuľa v Jelšave.

JELŠAVA

→ mátora Gustáva Basilidesa, je pôvod manželky Márie, rodenej Szomor. Jej prastarým otcom bol MUDr. Peter Madáč, o ktorom som sa dočítal, že vo funkcii stoličného lekára položil základy verejného zdravotníctva v Hornom Uhorsku.

A teraz späť k našej ceste s Bálintom Basilidesom na Gemer. Práve originál portrétu MUDr. Petra Madáča a obraz jeho manželky pochádzajúci približne z roku 1760 mal môj bratranec zavesený doma na stene. A rozhodol sa pre neuveriteľnú vec - darovať obe maľby obci, kde sa Madáč narodil.

Bola to Veľká Poloma neďaleko Betliara, dnes sa obec volá Gemerská Poloma. A keďže môj bratranec nevie po slovensky, poveril ma, aby som to dohodol. Spojil som sa teda so starostkou obce Lillian Bronďošovou, ktorá sa daru veľmi potešila, lebo doteraz mali len kópie portrétov. Dohodli sme termín, pani starostka zorganizovala miestny spevokol, v ktorom aj sama spievala, a po nevyhnutných prejavoch z oboch strán došlo k slávnostnému odovzdaniu obrazov. Všetci zostali dojatí, gesto môjho bratranca bolo naozaj neobyčajne veľkorysý - nepredávať, ale

darovať. Klobúk dole. Darmo, šľachtic je šľachtic.

CÁR NA POHREBE

Z Gemerskej Polomy sme sa presunuli do Revúcej. Tam nás privítali, ako sa patrí. Hneď ako som vystúpil z auta, prvý okoloidúci poznamenal: „Ja umriem, veď je to Andrásy. Čo tu máte vystúpenie?“ „Nie, idem na cintorín.“ „Už?“ začudoval sa okoloidúci. „Ešte nevyzeráte. Ale ako myslíte... To, čo hľadáte, je hentam...“ A ukázal smerom za seba.

A tak sme po pár metroch narazili na takzvaný starý cintorín. Leží tam hneď niekoľko mojich predkov - prastarý otec, advokát Ferencz Hozáčzy (inak jediný echtovný Maďar v našej rodine) i jeho svokra Kristína Štefančoková. Mám doma výstrižok z maďarských novín z roku 1918, kde sa píše, že na jej pohrebe v Revúcej sa osobne zúčastnil bulharský cár. Ferdinand I. často navštevoval Gemer a jeho majetky v tejto časti Uhorska spravoval Hozáčzy ako advokát.

Na cintoríne sme našli aj ďalšie dva hroby. Pochovali tam aj manželka spomínanej Kristíny, teda môjho praprastarého otca Martina Šte-

PRAPRADEDO

Pomník Martina Štefančoka.

PRAPRASTRÝKO

Pri náhrobnom kameni Karola Štefančoka na cintoríne v Revúcej.

REVÚCA

Menovec Andrásyho

KRÁSNOHORSKÉ PODHRADIE

MAUZÓLEUM ANDRÁSSYOVCOV

Na ceste po Slovensku sa zabávač zastavil aj pri sarkofágu s pozostatkami dobrotného grófa Dionýza.

VÝBOR SLÁVNEJ ŠKOLY

Najstaršie gymnázium na Slovensku spoluzakladal Andrásyho praprastrýko Karol Štefančok. Hore je humorista s riaditeľkou revúckeho múzea Dianou Lamperovou.

Z RODINNÉHO ALBUMU

Martin Štefančok je druhý zľava, jeho brat Karol vyčnieva nad ostatnými postavou.

PREPLETENÍ OSUDOM

V Sextiusovskej knižnici.

REVÚCA

RODINNE SPRIAZNENÝ

Polyhistor a fyzik Ivan Branislav Zoch sa priženil do Oliverovej rodiny.

farárovi, dôstojnému pánovi Ivanovi Bojnovi. O jej vznik sa zaslúžil farár Juraj Sextius, ktorý ju asi v roku 1650 v Kameňanoch začal budovať ako rodinnú knižnicu. Dopĺňalo ju a pracovalo na nej šesť generácií Sextiusovcov. Posledný z rodiny, keďže bol bezdetný, ju v roku 1826 odkázal Gemerskému seniorátu evanjelickej cirkvi. Táto knižnica má pre mňa osobitné čaro, pretože s rodinou Sextiusovcov sme preplietli osudy - môj šesťkrát prastarý otec Krištof Lovčáni si v Jelšave 22. januára 1764 zobral za manželku dievčinu práve z tohto slávneho rodu Sabinu Sextiusovú.

ŽIADNY VYKORISŤOVATEĽ

Aká by to bola návšteva Gemera, keby sme nenavštívili hrobku mojich menovcov Andrásyovcov. Bohužiaľ, len menovcov, lebo v nijkom rodinnom vzťahu so slávnou grófskou rodinou nie som. Stavba, ku ktorej sme sa vybrali, má prezývku „Slovenský Tádž Mahal“. Postavil ju gróf Dionýz Andrassy pre manželku Františku. Bol to dramatický príbeh lásky, lebo Františka nemala šľachtický pôvod, a preto otec Dionýzovi povedal, že ak ju si zoberie, z obrovského rodinného majetku ho vydedí. Ale láska bola silnejšia ako túžba po peniazoch a Dionýz si Františku aj tak zobral.

Stalo sa však nečakané. Dionýzov mladší brat údajne na smrteľnej posteli prosil otca, aby sa zmierili, čo sa aj stalo. A tak Dionýz so ženou zdedili rozprávkovo veľký majetok, ktorý do veľkej miery (pod Františkiným vplyvom) využívali na dobročinné účely. Stavali školy, sirotince, podporovali chudobu od Viedne až po Gemer. Preto sa stalo, že keď po smutne známom „víťaznom februári“ súdruhovia chceli vyrábať rodové sídlo Andrassyovcov, zámok v Betliari, miestni sa vzbúrili. Tvrdili, že Andrassy nebol vykorisťovateľ, ale dobrodinec, ktorý každému pomohol. Vďaka tomu je dnes Betliar jeden z najzachovanejších zámkov na Slovensku.

Musím povedať, že aj keď sme sa z cesty po Gemer do Bratislavy vrátili ľahší o dva obrazy, na druhej strane sme si odtiaľ doniesli stovky obrazov v našich hlavách. Obrazy milých, dobrosrdečných a pracovitých ľudí, ktorí to v živote vôbec nemajú ľahké. Čakal som, že mojím hlavným dojmom bude zúfalstvo. Ale mylil som sa. Po tom, čo sme videli, tento pocit vo mne prevýšila nádej. ■

fančoka, aj jeho brata a dlhoročného mešťanostu Veľkej Revúcej Karola Štefančoka. „Mešťanostoval“ tam až do svojej smrti v roku 1904, teda rovných dvadsať rokov. Tesne pred tým, ako zomrel, v októbri 1903, dostal od cisára rytiersky kríž Radu Františka Jozefa I. Chudák, veľmi si ho neužil.

MAĎARIZÁTOR?

Karol Štefančok bol aj člen právneho výboru, ktorý zakladal prvé slovenské gymnázium v Revúcej a neskôr sa stal jeho pokladníkom. Všetko som mal možnosť odkontrolovať na informačných tabuliach v Múzeu prvého slovenského gymnázia, ktoré je neďaleko starého cintorína. Ujala sa nás tam jeho riaditeľka Diana Lamperová, ktorá nám všetko poukázovala, a potom som s ňou viedol dlhú debatu na tému, prečo o mojom praprastrýkovi často píš, že spočiatku bol zapálený národovec, ale neskôr názor zmenil a podiel sa na poštátnení - ergo pomadaření gymnázia.

Pani riaditeľke som ukázal článok, v ktorom autorka píše, že po rakúsko-uhorskom vyrovnaní a prijatí Apponyiho zákonov sa evan-

jelická cirkev gymnázia ako jeho zriaďovateľ oficiálne vzdala. Číže škola zostala celkom bez peňazí. A môj praprastrýko ako finančník gymnázia mal dve možnosti - buď ho celkom zavrieť, alebo nechať poštátniť, čím sa síce vyučovacím jazykom stane maďarčina, ale gymnázium prežije. Rozhodol sa pre druhé riešenie.

Citujem z článku Jany Petráskovej: „Ešteže sa pod zrušenie gymnázia podpísal František Jozef I., pretože inak by celá hanba okolo zániku veľgymnázia bola na pleciah evanjelickej cirkvi a mesta Revúca, ktoré už odmietalo školu sponzorovať. Hovoriť o tom, aké je vyčerpávajúce zháňať peniaze na školu, ktorá nie je dotovaná štátom, by iste vedel pokladník gymnázia Štefančok, ktorý sa razom stal v Revúcej veľkým zástancom zriadenia štátnej školy. Píše sa o ňom, že sa zaslúžil o násilné poštátnenie. Ale je málo pravdepodobné, že veľgymnázium a učiteľské semenisko by bez finančného krytia rok 1875 prežili.“

ZOCHOVCI

Inak hlavnou hviezdou gymnaziálneho múzea je „učbár“, teda uč-

teľ Ivan Branislav Zoch, pochádzajúci zo slávnej rodiny. Bol to strýko toho Zocha, po ktorom je v Bratislave pomenovaná ulica. Ivan Branislav bol všestranný polyhistor, nielen učil, ale stal sa aj autorom rôznych gymnaziálnych učebníc, dokonca napísal prvú slovenskú učebnicu telocviku.

Keď ako chudobný učiteľ prišiel do Revúcej, nemal kde bývať, preto ho prichýlil môj praprastrýko Karol. V jeho dome sa zapozeral do sestry pána domáceho Karolíny Štefančokovej. Spočiatku ju Zoch angažoval ako herečku do divadelných predstavení, ktoré v Revúcej organizoval, neskôr ju angažoval aj do svojho súkromného života a v roku 1867 sa v Revúcej zosobášili. Mali spolu dve deti - syna Ivana a dcéru Oľgu. Neskôr sa rozviedli a Zoch mal ešte ďalšie dve manželky. Ale to už bol ďaleko v chorvátskom Osijeku, kam po poštátnení revúckeho gymnázia odišiel učiť.

V Revúcej sme videli ešte jeden skvost - takzvanú Sextiusovu knižnicu, považovanú za druhú najvýznamnejšiu evanjelickú na Slovensku. Dostali sme sa do nej vďaka jelšavskému a kamenianskemu